

ler de bulunduğundan mantıkî kıyas yoluyla bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere ulaşmak; 3. Tevrat'ın, "Ya'küb cemaati için miras olarak Mûsâ bize Tevrat'ı emretti" (Tesniye, 33/4) ifadesi gereği 1 ve 2. şıklarla çözülemeyen hususlarda Karâî cemaatinin ittifakını yani icmâını esas almak şeklinde belirlenmiştir. Bütün Karâî âlimleri tarafından kabul edilmese de bu prensiplere insan aklıyla elde edilen bilgi şeklinde dördüncü bir şıkkı ekleyenler de olmuştur (EJd., X, 777-778).

Kutsal metni tek kaynak kabul etme ve ondan hüküm çıkarma konusundaki yaklaşımlarında farklı tavra sahip bulunan Karâîler'in on maddelik inanç esaslarının Rabbânîler'inkinden özü itibarıyla farklı olmadığı görülmektedir. Karâîliğin inanç esaslarıyla ilgili ilk çalışmalar Elijah Bashyazı ve öğrencisi Calep Afendopolo tarafından son şekline kavuşturulmuştur: 1. Her şeyi yoktan yaratan Tanrı'dır. 2. Her şeyi yaratan Tanrı'dır, fakat O yaratılmamıştır. 3. Tanrı birdir, hiçbir şekilde diğer yaratıklara benzemez. 4. Tanrı Mûsâ'yı elçi olarak bize göndermiştir, o peygamberlerin en büyüğüdür, onun gibi bir peygamber gönderilmemiş ve gönderilmeyecektir. 5. Tanrı Mûsâ'nın aracılığı ile mükemmel gerçeğin ve şeriatın bulunduğu tam ve yazılı olan (Rabbânî gelenekle tamamlanmaya ihtiyacı olmayan) Tevrat'ı bize göndermiştir. 6. Her mümin Tevrat'ın orijinal dilini öğrenmelidir. 7. Peygamberlik mevhibeleri Mûsâ'ninkinden düşük olsa da Tanrı başka peygamberlere de vahiy göndermiştir. 8. Tanrı ölüleri kıyamet gününde diriltecektir. 9. Tanrı âhirette insanlara dünyadaki amellerine göre ceza veya mükâfat verecektir. 10. Tanrı sürgünde olanları küçük görmez, aksine çektikleri meşakkatlerle onları temizlemeyi diler, onlar da Tanrı'nın yardımını ve Mesîh'i beklemelidirler.

İbadet ve Dinî Hükümler. Karâîlik'te kutsal kitaptan duaların okunduğu günlük ibadet sabah ve akşam olmak üzere iki defa yapılır. Ruhban sınıfı olmadığından âyini cemaatin en bilgili üyesi yönetir. Kenasa adı verilen mâbedlerinin kiblesi Sion dağındaki Beytülmakdis'tir. Kendi takvimlerine göre nisan ayının on üçünden şivan ayının yirmi üçüne kadar her yıl yetmiş günlük ve ayrıca her ayın yedinci günü, Purim bayramında iki gün ve adar ayının on dört ve on beşinci günlerinde Ester orucu tutulur. Rabbânî Yahudiiliğinden hayvandan ve ziraî mahsullerden ze-

kât verilirken Karâîlik'te madenler dışında her türlü malın ve hayvanın onda bir oranında zekâtı verilir.

Rabbânîler'den farklı olarak Karâîlik'te, "rikkub" denilen zincirleme kıyas yoluyla Tevrat'ta evlenilmesi yasak olanların listesi, evlenen iki tarafın akrabalalarının da birbirlerine haram olmalarıyla genişletilmektedir. Öte yandan yeme içmeyle ilgili hükümlerde Tanah'ta belirtilenlerin dışında Rabbânîler'den farklı kurallara uydukları gibi temizlikle ilgili olarak da daha ayrıntılı hükümlere tâbidirler.

Karâî takvimine göre yeni yılın başlangıcı nisan ayının birinci günüdür ve yeni aya gözlemle girilir, son dönemlerde gözlemin yanında hesaplamaya da başvurulmaktadır. Sebt gününde uyulması gereken yasaklar Rabbânîler'den farklı olarak cuma gününden başlayıp sebtin ertesi güne kadar devam eder. Bu süre zarfında ibadetten başka herhangi bir şey için evden çıkılmaz, ateş yakılmaz, cinsel ilişkiye girilmez. Karâîler Hanukah bayramını kutlamazlar, Purim'i ise oruç günü olarak değerlendirirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'küb el-Kirkisânî, *Kitâbü'l-Envâr ve'l-merâ-kib* (nşr. L. Nemoy), New York 1940, II, 66-67, 79-101, 169-226; S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1957, V, 209-285; Z. Ankori, *Karaites in Byzantium*, New York 1959, s. 59, 84-85, 152-153; R. Kaufman, *Great Sects and Schisms in Judaism*, New York 1967, s. 40-41; H. H. Ben-Sasson, "The Middle Ages", *A History of the Jewish People* (ed. H. H. Ben-Sasson), Cambridge-Massachusetts 1976, s. 448-451; Şaban Kuzgun, *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi: Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara 1993, s. 186-298; L. Nemoy, "Early Karaism", *Jewish Quarterly Review*, XL, New York 1950, s. 308-310; a.mlf., "Karaites", *UJE*, VI, 316; a.mlf., "Karaites", *EJ²* (İng.), IV, 606; a.mlf. - Jo. H., "Karaites", *EJd.*, X, 777-778; N. Wieder, "The Qumran Sectaries and the Karaites", *Jewish Quarterly Review*, XLVI-XLVII, New York 1956, s. 97-113, 269-292; A. Harkavy, "Karaites and Karaism", *JE*, VII, 439-440; K. Kohler, "Karaites and Karaism", a.e., VII, 446; S. Poznanski, "Karaites", *ERE*, VII, 662-663, 667-668.

MUSTAFA SİNANOĞLU

KARAKALPAKLAR

Orta Asya'da yaşayan bir Türk topluluğu.

Karakalpak adı, bu kavmin ırkî özelliklerini belirleyen bir tabir olmayıp onların giyiniş tarzlarıyla ilgili bir isimdir. Karakalpaklar VI. yüzyılda Oğuz, Kıpçak ve

Peçenek gibi Türk boylarının karışması sonucu ortaya çıkmış bir topluluktur. Selçuklular'ın önderliğinde Oğuzlar İran üzerinden Anadolu ve Ortadoğu'ya yayılırken Karakalpaklar'ın bir kısmının bunlara katıldığı, ancak çoğunluğun Aral gölü civarında kaldığı bilinmektedir. Karakalpak ismine ilk defa XI. yüzyıl Rus vekâyi'nâmelerinde rastlanmakta, bu kaynaklarda Çerniye Klobutsi adıyla zikredilmektedir. Rivayete göre Kuman-Kıpçak adlı Türk boyunun akın ve yağmalarından bıkan Kiev Rus knezleri Karakalpaklar'la bir anlaşma yapmışlardır. Ruslar'a yaptıkları yardımın karşılığı olarak da Ukrayna topraklarında Dinyepr nehri civarı onlara verilmiştir. Bu bilgilere rağmen XVI. yüzyıldan önce Karakalpak isminin bu şekliyle kullanıldığı henüz kesin olarak tesbit edilememiştir. Sadece Aral gölünün güneyinden gelen Oğuz-Peçenek karışımı bir boy tarihî kaynaklarda Çerniye Klobutsi ismiyle kaydedilmektedir. Dolayısıyla ilk dönemleri hakkında çok az şey bilinen Karakalpaklar, yüzyıllarca Türk göçüne sahne olan Aral gölü-Ural dağları arasında yayılarak yaşamışlardır. XI. yüzyıldan sonra Kuman-Kıpçak akınları neticesinde daha da çoğalmışlar ve Selçuklular'ın hâkimiyeti altına girmişlerdir.

XIII. yüzyılda Büyük Moğol Hanlığı'na tâbi olan Karakalpaklar, Altın Orda Devleti tarih sahnesinde yerini aldığı anda onların hâkimiyetine girdiler; bu devlet yıkılınca ortaya çıkan Nogay Hanlığı bünyesinde kaldılar. XVI. yüzyılda bağımsızlıklarına kavuşunca bu defa doğrudan doğruya kendi adlarıyla tarihî kayıtlarda geçmeye başladılar. Bu devirde Aral gölünün doğusuna Siriderya (Seyhun) vadisine yerleştiler. Buhara Emirliği'ne tâbi olarak yaşarlarken Kazaklar'ın baskısıyla kuzeye göç ettiler. XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Aral gölünün güneyini yurt tuttular. Bu bölge Hıve Özbek Hanlığı'nın kontrolü altındaydı. Bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen birlik oluşturamadılar. Her kabile kendi reisi tarafından yönetiliyordu. Onların bu dağınık vaziyeti ve etraflarındaki komşularının daha güçlü olması tam bağımsız yaşamalarını engelledi. Yaklaşık 1722'de Karakalpak Hanı Ebû'l-Muzaffer Saâdet İnâyet Muhammed Bahadır ile Çar Petro arasında bir antlaşma yapıldı. 1743 yılında Kazaklar Karakalpaklar'ın topraklarını ele geçirdi. Karakalpaklar siyasî varlıklarını tamamen kaybederek farklı yerlere dağıldılar. Bir grup Taşkent'in batısına doğru gelirken diğer grup Aral gölü taraflarına göç etti. Uğradıkları bu istilâ

karşısında Rus Çarı Deli Petro'dan yar-dım isteyen Karakalpaklar herhangi bir cevap alamadılar.

Karakalpaklar ikiye ayrılmalarından sonra XVIII. yüzyıl kaynaklarında Yukarı ve Aşağı Karakalpaklar diye anıldılar. XVIII. yüzyılda Taşkent tarafına göçenle-ri Buhara hâkimiyeti, Aral gölü tarafına gidenleri ise Kazaklar'ın etkisi altına gir-diler. Kazaklar'ın Rus nüfuz alanına gir-mesi Karakalpaklar'ı da etkiledi. Diğer ta-raftan 1754'te Seyhun'un orta bölgelerinde yaşayan 6000 kadar Karakalpak ailesi Buhara Emirliği'nin himayesine girerek Zerefşan vadisine yerleşti. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Aşağı Karakalpaklar, bu-lundukları yerden ayrılarak bugün yaşa-dıkları Amuderya (Ceyhun) nehri deltası-na gelip yerleştiler. Bunlar 1811'de Hıve Hanlığı idaresine girdiler. Fakat burada başkaldırarak 1827'de Kongrat şehrinin kontrolünü ele geçirdiler. Reisleri han un-vanını aldı ve Kazak nehri kıyısında ken-dine bir kale inşa ettirdi. Ruslar 1873'te Hıve Hanlığı'nı işgal edince Karakalpaklar da onlara bağlandı. 1916'da Orta Asya müslümanlarının başlattığı isyan sırasın-da Ruslar'dan korkan Karakalpaklar Amu-derya deltasına sığındılar. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından Amuderya'nın sağ yakasında oturan Karakalpaklar 1918'de ilân edilen Özerk Türkistan Cumhuriyeti'ne dahil edildiler. Sol yakasında oturanlar 1920 yılına kadar Hıve Hanlığı'na bağlı kaldılar. Karakalpak toprakları 1920'de Ruslar'ın hâkimiyeti altına girdi. 1924'te Sovyetler Birliği'ne dahil edildikten son-ra millî sınırların belirlenmesi neticesin-de 11 Mayıs 1925'te Rusya Federasyo-nu'nda teşkil edilen Kazakistan Özerk Cumhuriyeti için Ceyhun'un her iki kenarında Karakalpak özerk vilâyeti oluşturul-du. 20 Mart 1932'de Karakalpak özerk vilâyeti Kazakistan'dan ayrılarak Rusya federasyonuna bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'ne dönüştürüldü. Karakal-pak toprakları 1936'da Özbekistan Sov-yet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredildi. O zamandan günümüze kadar bu cum-huriyetin içinde özerk konumunu muha-faza etmektedir. 1989'dan itibaren Kara-kalpak milliyetçileri, Özbek hükûmetine Özerk Karakalpak Cumhuriyeti kurmak istediklerini bildirdiler. 1990'da Karakal-pak yönetimi özerk cumhuriyet ilân etti. Özbekistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra Özbek milliyetçileri Karakalpaklar'ın başlattığı hareketi bastırmaya çalışmakla beraber

halen Karakalpaklar muhtar vaziyetleri-ni sürdürmektedirler.

1926'da 146.317 olan Karakalpak nü-fusu 1979'da 303.324'e yükselmiştir. Bu-nun 281.809'u Karakalpak Özerk Cum-huriyeti'nde, geri kalanı ise Özbekistan'ın Hârizm, Fergana, Türkmenistan'ın Taşa-uz bölgelerinde, Kazakistan'ın bazı ke-simlerinde ve Rusya Federasyonu'nda Astarhan yöresinde yaşamaktadır. Ayır-ca Afganistan'da da 2000 kadar Karakal-pak bulunmaktadır. Karakalpakça adı ve-rilen topluluğun dilinin Türk dilleri gru-bundan Kıpçak ya da Kıpçak-Nogay alt grubuna dahil olduğu söylenebilir. En ya-kın olduğu diller Nogay ve Kazak dilleri-dir. Kuzeydoğu ve güneybatı olmak üzere iki ana lehçe grubuna ayrılır. Bunun dı-şında Kazakça, Türkmençe ve Özbekçe'den etkilenmiş lehçeleri vardır. Modern edebî dil ise Sovyet döneminde geliştiril-miştir. Yazılı edebiyatta geliştirilen dil ku-zeydoğu lehçesine dayanmaktadır. Kelime hazinesinin esas itibarıyla Kıpçakça'ya dayandığı Karakalpakça'ya Arapça ve Farsça kelimeler de girmiştir. Çince'den de bazı kelimeler alınmıştır. Son zaman-larda ise gittikçe artan oranda Rusça'nın ağırlığı hissedilmektedir. Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nde resmî dil Özbek-çe ve Rusça'dır. Radyo ve televizyon ya-yınları Karakalpakça, Özbekçe, Rusça ve Türkmençe yapılmaktadır. Karakalpakça ilk defa Sovyet döneminde bir yazı dili ha-line geldi. Önce Arap harfleri geliştirile-rek kullanıldı (1924-1932). 1928'de, 1932-1938 arasında ve 1938-1940 yıllarında Latin alfabesine geçilmeye çalışıldı. 1940-1957 arasında Kiril alfabesi kullanıldı. Ka-rakalpaklar, Orta Asya'da yaşayan Türk gruplarının en küçüklerinden biri olmak-la beraber kimliklerini korumak için yo-ğun gayret içindedirler.

Hanefî mezhebine mensup olan Kara-kalpaklar'ın İslâm dinini ne zaman kabul ettikleri tam olarak bilinmemektedir. Büyükle ihtimalle farklı bir boy haline geldik-leri X-XIII. yüzyıllarda bu dini benimse-mişlerdir. Başta Kübreyiye olmak üzere bölgede oldukça etkili birçok tarikat var-dır. 1924'te 553 cami mevcutken son za-manlarda ancak on caminin ibadete açık olduğu tahmin edilmektedir.

165.642 km²'lik bir alana sahip olan Ka-rakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nin nü-fusu 1995 sayımına göre 1.290.000'dir. Bunun 468.000'ini (% 33) Karakalpaklar (Tudzit) teşkil eder. Ayrıca % 30'u Özbekler, % 27'si Kazaklar, % 5'i Ruslar, % 3'ü Türkmenler, % 1'i Tatarlar'dan oluşur.

Karakalpakistan'ın başşehri Nukus'un nü-fusu 190.000'dir. Diğer önemli şehirleri Ürgenç (136.000), Hoziyli (61.000), Hıve (41.000) ve Çimbay'dır (26.000).

BİBLİYOGRAFYA :

A. N. Samoyloviç, *Materialı po istorii Kara-kalpakov* (Trudi instituta vostokovedeniya, VII, Akademia Nauk SSSR), Moskova - Leningrad 1935; A. Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkili ve Türkistan Yakın Tarihi*, İstanbul 1981 (İstanbul 1942), tür.yer.; K. H. Menges, *Qaraqalpaq Gram-mar I: Phonology*, Newyork 1947; G. Wheeler, *The Modern History of Soviet Central Asia*, Wesport 1975, tür.yer.; E. E. Bacon, *Central Asia under Russian Rule: A Study in Cultural Change*, New York 1980, tür.yer.; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Ti-mur* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 438-439; A. Bennigsen - S. E. Wimbush, *Muslims of the Soviet Empire*, London 1985, s. 108-114; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültü-rü*, İstanbul 1987, s. 182; Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul 1989, s. 173-174; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1990, s. 13, 59, 65; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 13; Akdes Nimet Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavim ve Devletleri*, Ankara 1992, s. 64, 65, 68, 86-88; Shirin Akiner, *Sovyet Müslüman-ları* (trc. Tufan Buzpınar - Ahmet Mutu), İstanbul 1995, s. 289-295; J. Minahan, *Nations Without States: A Historical Dictionary of Contempo-rary National Movements*, Connecticut 1996, s. 276-279; R. Rahmeti Arat, "Kara - Kalpaklar", *İA, VI*, 284-288; W. Barthold - [R. Wixman], "Ka-rakalpak", *El²* (İng.), IV, 610-611.

AHMET TAŞAĞIL

KARAKEÇİLİ

Anadolu'daki
Türk oymaklarından biri.

XVI. yüzyılda Anadolu'da bu adla iki önemli oymağa rastlanmaktadır. Bunlar-dan biri Urfa, diğeri de Ankara bölgesinde yaşamaktaydı. Aynı yüzyılın ikinci yarısın-da Teke (Antalya) yöresinde de bu adla anılan küçük bir oymak mevcuttu. Anka-ra bölgesindeki Karakeçililer'den bir kol Eskişehir bölgesine göçerek orada yurt tutmuş, bu koldan bazı obalar da Balıke-sir bölgesinde yerleşmiştir.

Urfa yöresindeki Karakeçililer hakkında en eski bilgi XV. yüzyılın ikinci yarısına ka-dar inmektedir. Bu sıralarda Karakeçililer, Akkeçili oymağı ile birlikte Mardin yöre-sinde yaşıyor ve Akkoyunlular'dan Mardin Hükümdarı Cihangir Mirza'ya tâbi bulu-nuyordu. Uzun Hasan Bey, ağabeyi Cihan-gir Mirza ile mücadele ederken 1457 yı-lında Mardin yöresine girmiş ve Cihangir Mirza'ya bağlı olan Karakeçili ve Akkeçili